

Др ДРАГАН СУБОТИЋ

**„БОЉШЕВИЗАМ, ФАШИЗАМ И НАЦИОНАЛ-СОЦИЈАЛИЗАМ“
— ПРВА КЊИГА У ИЗДАЊУ „ЧАЧАНСКОГ ГЛАСА“**

Др ДРАГАН СУБОТИЋ
УУ 11000 Београд
Радио телевизија

УДК 329.1/6

I

У издању „Чачанског гласа“, у новопокренутој библиотеци, као прва свеска, појавила се, 1933. године, брошура др Мирка М. Косића „Бољшевизам, фашизам и национал-социјализам“. Као издавач књижице означена је Администрација „Чачанског гласа“ (Чачак, Синђелићева 2), а одговорни уредник је Драгиша М. Миловановић. Као власник листа потписан је Миодраг М. Миловановић из Чачка. У предговору издавач напомиње да ће у овој библиотеци „доносити актуелне саставе из свих области друштвених наука од наших познатих јавних радника и научника“. Уредништво „Чачанског гласа“, такође, у предговору, напомиње: „Г. Др. Мирко Косић, професор универзитета, члан међународног института за социологију у Паризу и Немачког друштва за социологију у Берлину, наш познати јавни радник и социолог, био је љубазан да нам дозволи да овај његов

мали рад, који је изашао као новинарски чланак у „Чачанском гласу“, одштампамо као прву свеску ове библиотеке. Бољи избор нисмо могли учинити“.¹

Прилично неуобичајено за ондашње доба и правила у раду редакције, уредништво „Чачанског гласа“ у предговору истиче: „О овој теми се код нас много писало, али је мало ко умео да нађе исправну тачку посматрања. Док једни говорећи о бољшевизму виде само страхоте грађанског рата, дотле нам г. Косић указује на то да је „бољшевизам кренуо да преобрази човека у преображеној друштвеној средини и политичком поретку“. Указује се и на Косићева схватања фашизма: „Док други у фашизму виде само надути став дуча, Мусолинија, дотле нам г. Косић открива идеолошки корен фашизма. И најзад, док једни у национал-социјализму наглашавају само параде и претње фирера Хитлера, дотле г. Косић у национал-социјализам увршћује и процес преображавања дојучерашњег поретка и тражење нових форми“.

Појављивање написа највиђенијих међуратних интелектуалаца у провинцијским листовима и часописима није била никаква случајност. Чинили су то и други, попут Сретена Вукосављевића — он је у „Правди“ и „Санцаку“ објавио чак неколико стотина написа који представљају основу за утемељење међуратне руралне социологије. Мирко Косић, поред Динка Томашића, спада у најпознатије наше социологе између два светска рата; он „као теоретичар досеже ондашњи просек у грађанској социологији“.² Наиме, у познатом раду „Проблеми савремене социологије“ („Труд“, Београд, 1934), Косић је социологију одредио као науку о друштву, о социјалним појавама (фактима), али и социјалним активностима; односно, како је писао, она „мора да развија учење о 1) субјектима каквих социјалних акција и то а) о социјалном појединцу и б) о групама, даље 2) о социјалним акцијама, 3) о социјалним односима (између соц. субјеката) и 4) о социјалним творевинама (или установама) које су сложен систем социјалних акција и то осамостаљен и устаљен према појединцима субјектима“.³ Стога, др Мирко Косић заузима достојно место у предратном социјалном кругу. О томе говоре и био-библиографски подаци овог аутора.

Рођен је 27. марта 1892. у Великој Кикинди. Гимназију је учио у родном граду, Новом Саду, Кронштату и Трсту. Уочи и за време Првог светског рата студирао је националну економију, статистику и социологију на више европских универзитета — Стразбург, Женева и Цирих, где је 1917. године промовисан за доктора економ-

ско-политичких наука. За доцента политичке економије на Правном факултету у Суботици изабран је 1920, а две године касније и за ванредног професора статистике, привредне и социјалне политике на Правном факултету у Љубљани. Иако није успео да постане професор на неком од београдских факултета, Косић је од 1933. до 1940. године предавао социологију и привредну историју на Коларчевом народном универзитету у Београду. Косић се, с правом, може означити за зачетника институционализације социологије као посебне друштвене науке и на Правном факултету у Суботици. У историји социологије остаће упамћен као представник формалистичке свога универзитетског учитеља фон Визеа, уз снажно инсистирање на елитистичкој структури друштва и социјал-дарвинистичкој теорији друштвеног развоја.⁴ Косић је био оснивач првог социолошког часописа „Друштвени живот“ (за 1920/21. годину изашле су четири, а за 1930 — чак шест свезака), а писац је и првог уџбеника социологије у нашој земљи — „Увод у општу социологију“ (Нови Сад, 1934). Напомињемо да је почео да објављује још пре Првог светског рата. Тада је штампао следеће радове: „Пангерманизам“ (Велика Кикинда, 1912), „Модерна Германија“ (В. Кикинда, 1912), „О Словенцима“ (Ниш, 1915), а након рата уочљивије је његово занимање за социолошке проблеме друштва: „Социогеографска упутства за испитивање села“ (Нови Сад, 1921), „Народно јединство са гледишта социологије“ (Нови Сад, 1924), „Основи економске политике“ (књ. 1, Београд, 1925), „Савремени економско политички правци“ (Нови Сад, 1929), „Превирања у светској привреди“ (Београд, 1931), „Проблеми савремене социологије“ (Београд, 1934), „Хрватско питање и национално јединство“ (Нови Сад, 1937), као и низ радова у часописима и новинама. Између два светска рата био је генерални секретар Индустијске и трговачке коморе у Новом Саду, једно време (1926—27) — заменик министра за трговину и индустрију, а од 1935. до 1938. и посланик у Народној скупштини као представник десно оријентисаног „Радног клуба“. Мирко Косић је био и један од активнијих чланова покрета „Збор“,⁵ што је донекле видљиво и у његовим социолошко-политиколошким и економским радовима. У време немачке окупације наше земље после 1941. године био је високи чиновник Недићеве владе и заменик гувернера Народне банке. Године 1943, у издању „Препорода“ (библиотека „Држава и друштво“), објавио је интересантну политичку студију — „На историјској раскрсници“, која је, нажалост, остала затомљена за шири круг читалаца и научних радника готово 50 година. Након завршетка Другог светског

рата, Косић је емигрирао у Швајцарску, где је наставио да се бави научним радом, повремено објављујући радове из области политичке и теоријске социологије у социолошким часописима, углавном на немачком језику.⁶ Политиком се бавио колико су дозвољавали строги швајцарски закони, строги за расељена лица и странце. У емигрантској политичкој публицистици срећемо његове написе углавном из области историографије, који су преточени у мању књигу „Гробари Југославије: ко је „дрско лагао?“ — око 27 марта 1941“ (1951, стр. 37). Овде упознајемо једну нову димензију Косићеве политичке личности. Наиме, у полемици са Слободаном Јовановићем, у емиграцији председником Југословенског народног одбора у Лондону, он напомиње да је 27. март био важан датум у историји југословенских народа, а у одговору — полемици са Живаном Кнежевићем указује на неке фактографске моменте везане за 27. март 1941.⁷

Ови биографски подаци о Косићу неопходни су и за сагледавање стварних домета његове брошуре из 1933. године, која се појавила у издању „Чачанског гласа“. Њено публикавање у провинцији — и то баш као прве свеске новопокренуте библиотеке — довољно говори о стању духа у ондашњем грађанском друштву. Утолико пре што је реч о једном грађанском интелектуалцу, који, попут других (Мирко Кус Николајев, Данило Грегорић, М. Васиљевић), припада десном крилу интелигенције, која ће тридесетих година пропагирати, чак и преко социологије као већ утемељене друштвене науке, корпоративистичке (у бити профашистичке) идеје у међуратној Југославији.

Не улазећи у нека дубља историографска разматрања профашистичке организације „Збор“ у међуратној Југославији — што и није циљ овог прилога — презентирањем идеја М. Косића желимо да укажемо на неке моменте тоталитаристичких идеологија (фашизма и бољшевизма), који ће, свакако у историји социјалних идеја, остати забележене као доминантне идеологије XX века.

II

У књижици, др Косић констатује да је након продора национал-социјализма у Централне области Европе, дошло до низа преображајних процеса „чија обухватност постаје универзалном када не изгубимо из вида истовремена померања односа између беле и обојених рада на далеком Истоку и у колонијама“.⁸ Ове преображаје, сходно свом диркемовском социолошком усмерењу, Косић, објашњава

ва тиме што сматра да „нису уперени на јединствене циљеве, не може остварењу идентичних нових вредности живота, али заједничка им је изванредна интензивност настојавања и циљи, свесност напора покренутих масених снага“. Прецизирајући утицај ширег социјеталног окружења, аутор разматра неке заједничке вредности које су карактеристичне за тоталитарне идеологије у XX веку, болшевизам, фашизам и национал-социјализам.

Наиме, „заједнички су им извесни нови методи вођења политике (у најширем значају), искривања судбине и изграђивања поретка, а у основи тих метода нови стваралачки елан концентрисаних, масираних енергија великих Нација, као заједница живота и историјске судбине. Заједничко им је одрицање вредности оним идеологијама, које су напајале генерацију наших очева: либералног, грађанског парламентаризма, грађанског прогресизма и социјално-привредног и социјално-етичког индивидуализма“. Веома је интересантно да у презентирању заједничких карактеристика ове три тоталитарне идеологије, др Косић истиче и „схватање, да је важније удовољити масеним чежњама за извесном социјалном правдом него ли одржавати могућности да у свеопштој утакмици индивидуалних прохтева, појединци „најспособнији“ — најсрећнији или „најнескрупулознији“, — измакну далеко испред осталих и домогну се царства земаљског“.⁹

Разматрајући неке разлике које, како пише, „постоје у идејној садржини болшевизма и фашизма, основне разлике, као и између њих и национал-социјализма, разлике у којима се одражава како различито идејно-теоријско порекло, различит етнички карактер њихових носилаца, различита социјална структура у којима поникоше, тако и различити културно-развојни ступањ заједница у којима се остварују“, др Косић је у ондашњој социјолошкој јавности дао извесна тумачења болшевизма, која су се каснијих година појавила као историјски предзнак збивања на овим просторима.

Почетком тридесетих година Косић болшевизам Русије, није видео само у „неузгредним појавама сваке могуће револуције, као што су свирепа истребљења династија или крвави грађански ратови“, него и у неким темељнијим процесима који се огледају у промени социјалне структуре дотадашњег друштва — „настојавања форсиране индустријализације и напори за основним мењањем „менталне“, духовне структуре руских маса. И један и други процес корени идеолошки у марксистичкој доктрини, али у ствари само је форсирано и погрубљено надокнађивање развоја европског Запада из 17-ог и 18-ог века“. Навођењем ових спољашњих карактеристика, Косић

је, у ствари, нашао инструменте идеолошке, у ствари, најогољеније болшевичке индоктринације руског народа, пошто је у руској стварности видео и „једно дубоко преображавање човека као социалне јединке, као члана породице, а нарочито у односу на и социалном положају мушких и женских“. Болшевизам, јасан је Косић, „ништи личност, потиरे особност како у религиозном, тако и у интелектуалном и стичком погледу. Он култивише човека масе, види највишу вредност у нивелизацији и стандардизацији, изравнању и једнообразности свега делања у политици, привреди и чисто социалним одношајима“.¹⁰

Болшевички колективизам др Косић сагледава и кроз неке темељне постулате марксистичке идеологије, за коју је болшевизам „суштина људске егзистенције у привредној и политичкој делатности у маси, човек је произвођач у маси, индустрија је одлучујући сектор привреде, а у индустрији узор велико, огромно предузеће“. Зато, у оваквом великом систему, односно марксистичкој перспективи, нема места, како је изврсно приметио Косић, за „индивидуалне диференцованости и квалитетне потребе старог сталешког па класног друштва Западне и Средње Европе“. Прозревши, с теоријског становишта, марксизам као и на њему заснован свет, где је „све јасно“, и прегледно, али зато и схематично, безбојно, па стога „на сва питања има марксизам одређене одговоре, логички изведене из полазних теза доктрине, али који се тако тешко поклапају са „одговорима стварности“, Косић открива и једну трајнију законитост марксистичке идеологије: „Марксистичка доктрина није само схематично апстрактна социална теорија „будућег друштва“ него и масивна религија пролетерских маса, вера у правду (или бар одмазду), у лепшу будућност у нивелисаном и стварно егалитарном социалистичком друштву“.¹¹

Замишљено друштво праведности и једнакости, среће и благостања свих његових чланова, Косић је оспоравао конкурентном социјалном стварношћу у Русији, са којом је био упознат преко ондашњих публицистичких и научних књига, као и часописа руске белогардејске емиграције, која је након 1918. године, у огромном броју пребегла из Русије у Југославију. Наиме, Косић је тврдио: „Стварно: и у савезу совјетских социалистичких република врши се диференцованост животног стила: чиновници врховне држ. управе и Г. П. У. живе у буржујским становима, одевају се боље, знатно боље, но остали другови, а хране се обилније и префињеније но све

остале групе житељства. . . Истина, ту су разлике нормиране и ограничене“.¹²

Сумњајући у еманципаторске домете нове марксистичке идеологије, посебно настојања да преобрази човека у преображеној друштвеној средини и политичком поретку, при чему је „прва етапа поништење, квалитетних диференција, потирање приватне сфере живота и преваљање, утапкавање свега особног, персоналног“, Косић, помало скептично, закључује да ће то „моћи да покаже тек даља будућност, тамо кроз 2—3 генерације“.

Супротно марксистичкој доктрини, Косић напомиње да је фашизам на прво место поставио националну солидарност и дисциплину оличену кроз ред, рад и напор. Постизање националне солидарности био је могуће путем „дисциплиновања односа појединих привредних грана и радних категорија у њима тако да је онемогућена класна борба (а кад ње нема онда ишчезава и сама свест о класним подвојеностима и сукобима) и место њене класне подвојености, — сарадња корпорација чини социјалну садржину Нације“.¹³

Корсене фашизма у Италији, где се понајпре развила корпоративистичка теорија државе и друштва, Косић је пронашао у факторима националистичког империализма земље „која је пренасељена а сматра да је ускраћена у подели колонија и интересних сфера за економну, политичку, културну и демографску експанзију“, као и у борбеном синдикализму Сорелове провенијенције „који одбацује либерално-демократске методе парламентисања и надгласавања, тј. пребројавања „једномишљеника“ одн. уравнотежавања интересентских компромиса и пазара и место тога заступа идеологију ауторитарне премоћи борбених елита, бојовних чета, које својим еланом у знаку националног солидаризма одлучују о будућности националне заједнице“.¹⁴

Као носиоца фашистичког покрета Косић је означио припаднике средњег staleжа, јер, за разлику од марксистичке доктрине, фашизам уопште није стављао нагласак на припаднике радничког staleжа: „Фашизам не признаје да је пролетер способан да замени образовне стручњаке у организовању и вођству ни саме привредне делатности на висини савремене технике, а у сложеним данашњим односима међународних привредних зависности“.¹⁵ Оно што је најважније, „фашизам не признаје да маса може имати квалитете елите, односно појединца—вођа“, али, исто тако: „Фашизам је у политичко-психолошком погледу антидемократски а у социјално-привре-

дном анти-класни, национално-солидаристички. Ту је основа његове ауторитативно-корпоративистичке конструкције¹⁶

Наводећи успехе које је фашистички поредак у Италији постигао за свега неколико година владавине захваљујући јавним радовима (исушивање мочвара, мрежа модерних путева, обарање цена производима за потребе широких народних слојева, углед Италије међу другим народима и државама), Косић не пропушта прилику да напомене и неке карактеристике фашистичких поредака: „У фашистичкој идеологији држава, Нација и „партија“ (али само фашистичка!) чине једно. Нација је духовна творевина (а не природна датост као код немачких расиста а la Хитлер), у сталном процесу образована и изграђивана. „Партија“ је са Нације, свесни и једино позвани носилац национално-државне политике, појединци и групе само су подређени елементи, управо инструменти живота Нације, која није збир свију појединаца, као и либерално-демократској концепцији, него посебно, и више биће историјске стварности, од чије судбине зависе као рефлекси, егзистенције, појединаца данашњих и будућих“¹⁷

За немачки национал-социјализам Косић сматра да је „смеса предратног пангерманског расизма и предратног — управо од Фридриха Великога — пруског милитаризма, са послераатним бољшевичким и фашистичким елементима. Са бољшевизмом заједничка му је мржња на све шта је „приватно“, ван контроле јавности, а особито на особене квалитете“¹⁸ Харизматична политичка култура у фашистичкој идеологији, а нарочито у политичкој збиљи тоталитарних (као и бољшевичких) идеологија, посебно долази до изражаја „премда је национал-социјализам антимарксистичан (он је то из разлога што одбацује његов класни интернационализам и социјални рационализам) ипак и национал-социјализам мрзи све што је изнад новијег „гомиле у двојним редовима“, све што доказује о старој и особеној култури, о духовној елитности. Само „богом дани Фирер“, представља неку нарочиту вредност, али је то мистичког порекла и никако не потиче од некакве његове нарочито уочљиве оригиналности или изванредности. (Хитлер није ни Лењиновог ни Мусолинијевог кова“¹⁹ Одајући национал-фашизму признање што је успео да „надахне немачке масе, развије један им духом уверености у своју расу, дакле, од природе дату, супериорност изнад осталих („ненордијских“) мање вредних народа“, (што су у ствари биле Хитлерове идеје о „Lebensraum“ немачке нације у Middle Europe, односно Zveische Europe), Косић, ипак, указује и на недостатке фашистичке

концепције о човеку. Наиме, сматра да национал-социјалисти, као и бољшевици, „утапкавају и укалупљују човека, код бољшевика је циљ човек „новог друштва“, без класа и сталежа. Код национал-социјалиста, идеал је човек касране, „те највише социалне и моралне установе“. Нација која је блажена кад јој се командује и може да „маршује у двојним редовима“...²⁰

Исто тако, национал-социјализам има у себи и „духовних елемената из тзв. ратног социјализма, из егалитарне заједнице око четног казана, из другарског солидаризма, у рововима који се сваког тренутка могу претворити у гробнице водова и чета“. Ова расистичко-херојска мистика, која доминира у идеологији национал-социјализма, који није ништа друго него национал-бољшевизам, пошто је велика улога ресантимана необразованих елемената који су у њему дошли до водећих положаја, темељи се на заједничком именитељу националне државе: „Али постоји разлика у нијансама: бољшевици месе данашње људе уколико су „бивши“, уколико потсећају на прошло друштво које има да ишчезне по њиховом схватању, фашисти остављају много приватној и личној сфери (пре свега сав интезивни талијански породични живот), национал-социјалисти подредили су све једној идеји, која није ни будуће друштво Руса, ни улепшавање живота Талијана него „част“ Нације, која је потпуно идентична са војничко-кастанским схватањима „части јучерање Вилемове Германије“.

И поред привидне симпатије за идеју корпоративизма и поједине сегменте тоталитарне доктрине (посебно о фашизму у Италији), мора се нагласити и Косићево питање на крају брошуре, када размишља о симбиози фашизма и бољшевизма: „И када се дивимо огромној моралној мобилизацији немачке Нације у национал-социјалистичком режиму, не можемо а да се не упитамо: да ли не доноси човечанству то укрштање бољшевизма и фашизма више опасности у будућности него оба његова идејна сродника заједно...“²¹

У закључним деловима ове интересантне брошуре др Косић закључује да је нестало друштвеног поретка који је карактерисао Европу до избијања Првог светског рата. Свет се нашао у превирању, пише Косић и наставља: „Процесе преображавања дојучерашњег либерално-грађанског и народно-демократског поретка у привреди, политици, социалним одношајима, процес формирања нових социјално-културних вредности у пуном је јеку“. Разлажући нове идеологије и њихове вође, Косић све то смешта у један шири социјетални контекст, што је и разумљиво, с обзиром да је доста усвојио од

Диркемовог социолошког метода: „Тражи се нов стационарни поредак, тражи се ред и дисциплиновање стихијских снага житељства које се стално размножава и његове машинске опреме, која треба огромне потрошачке масе а не треба радне снаге истих размера“. Нови европски поредак, по мишљењу др Косића, треба да буде такав да ће се у њему моћи „и слушати и радити, али и имати осећање да човек није сувишан; у коме је само онај појединац позван да води који се унапред одрекао свега што не би могао отворено, да исповеда без румени стида, само онај способан који је и социално користан“. У том контексту, како сматра Косић, „експерименти болшевика, фашиста и национал-социалиста, Рузвелта и тежње енглеских лебуриста... све су то само делимични појави једног великог процеса, превирања, у својој конкретности пролазни, у основним ставовима елементи новог реда који се тражи“.

Уосталом, „нови поредак“ је дошао десетак година касније, оличен у фашизму и болшевизму. Тоталитарне по садржини, готово истоветне по инструментима испољавања, те две идеологије, не само да су смениле једна другу, него су имале и далекосежне последице на ток социјалне историје народа.

НАПОМЕНЕ

1. Др Мирко М. Косић, „Болшевизам, фашизам и национал-социјализам — новинарски чланци“, Чачак, 1933, „Уводне напомене“.
2. Милован Митровић, „Југословенска предратна социологија“, Београд, 1982, стр. 154.
3. М. Косић, „Проблеми савремене социологије“, Београд, 1933, стр. 21.
4. Видети: „Социолошки лексикон“, „Савремена администрација“, Београд, 1982, стр. 298, 647.
5. О активности М. Косића у образовању покрета „Збор“, консултовати: Б. Глигоријевић, „Политички покрети и групе с национал-социјалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом збору“, „Историјски гласник“, Београд, 1964/4.
6. Од значајних социолошких радова објављених након рата у емиграцији, издвајамо: »Politische Sociologie« у: »Sociologische Forschung in unserer Zeit, 1951«; »Zur Europa ischen«, у: »Soziale Welt«, 1957.
7. Ова брошура, осврт је — полемички одговор на књигу Радоја Л. Кнежевића. „Тројни пакт и кнез Павле“ (Windzor, 1950), као и један проглас Југословенског националног одбора из Лондона, поводом годишњице обележавања догађаја везаних за 27. март 1941. године, који су годинама закупљали политичку емиграцију на Западу.

„БОЉШЕВИЗАМ, ФАШИЗАМ И НАЦИОНАЛ-СОЦИЈАЛИЗАМ“ — ПРВА КЊИГА
У ИЗДАЊУ „ЧАЧАНСКОГ ГЛАСА“

9. Др Мирко М. Косић: „Болшевизам, фашизам и национал-социјализам“, Библиотека „Чачански глас“, год. 1, св. 1, Чачак, 1933, стр. 10.

10. Исто, стр. 11.

11. Исто, стр. 13.

12. Исто, стр. 15.

13. Исто, стр. 16.

14. Исто, стр. 18.

15. Исто, стр. 19.

16. Исто, стр. 19.

17. Исто, стр. 21.

18. Исто, стр. 22.

19. Исто, стр. 23.

20. Исто, стр. 24.

21. Исто, стр. 26.

»BOLCHEVISM, FASCISME ET NATIONAL-SOCIALISME« — PREMIER
LIVRE DANS L'ÉDITION DE »ČAČANSKI GLAS«

Dans el présent texte l'auteur analyse un d'une dizaine de petits livres dus au docteur Mirko Kossitch, sociologue bourgeois de l'entre-deux-guerres. Cette brochure fut éditée en 1933 par le journal local de Tchatchak »Čačanski glas« en tant que premier volume de la collection qui venait d'être établie. Dans cette brochure le docteur Kossitch présentait l'essence des deux idéologies les plus importantes qui avaient marqué l'histoire sociale du XXe siècle, — le bolchévisme et le fascisme.

L'auteur du présent texte analyse ces idées à la lumière d'autres oeuvres de Kossitch grâce auxquelles on le range, avec Dinko Tomachitch, parmi les sociologues yougoslaves les plus importants de l'entre-deux-guerres.

Dr Dragan Subotić